

11. Mead Joas H.G.H. A Contemporary Re-Examination of His Thought / Joas H.G.H. Mead. – Cambridge: MIT Press, 1997. – 175 p.
12. Moore W. Global Sociology: The World as Singular System / W. Moore // American Journal of Sociology. – NY. – 1966. – Vol. 7. – P. 475–482.
13. Zarif J. M. Reflections on Terrorism, Dialogue and Global Ethics / J. M. Zarif // Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations.– 2001/2002. – Vol. 3. – №. 1. – P. 21–25.

References

1. Bakhtin, M.M. (1979). Aesthetics of verbal creativity. Moscow: Art [in Russian].
2. Declaration of Principles on Tolerance, adopted resolution 5.1 of the General Conference of UNESCO of 16 November 1995. Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_503&p=1272455534137886 [in English].
3. Lotman, Y.M. (1992). Semiotics of culture. Asymmetry and dialogue. Tallinn: Alexander. Vol. 1 [in Russian].
4. Potseluev, S.P. (2010). Dialogue and communication theories kvazidialog in democracy. Monograph. Rostov-on-Don: SKAGS [in Russian].
5. Potseluev, S.P. (2010). Dialogue and cooperation in the political paradialog practice communicative society: Doctor's thesis. Rostov-on-Don [in Russian].
6. Huntington, S. (2003). The Clash of Civilizations (T. Velimeeva, Y. Novikov, Trans). Moscow: LLC "Publishing ACT" [in Russian].
7. Kelle, V. (Eds.). (1999). Civilization, culture, identity. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
8. Etzioni, A. (1997). The End of Cross-Cultural Relativism. Alternatives, Social Transformation and Humane Governance, Vol. 22 (2), 177-189 [in English].
9. Kymlicka, W. (2006). Immigration, Multiculturalism and the Welfare State. Ethnicity and International Affairs, Vol. 20.3, 1-20 [in English].
10. Kukathas, Ch. (2003). The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom. Oxford: Oxford University Press [in English].
11. Mead, Joas H.G.H. (1997). A Contemporary Re-Examination of His Thought. Cambridge: MIT Press [in English].
12. Moore, W. (1966). Global Sociology: The World as Singular System. American Journal of Sociology, Vol. 7, 475-482 [in English].
13. Zarif, J. M. (2001/2002). Reflections on Terrorism, Dialogue and Global Ethics. Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations, Vol. 3 (1), 21-25[in English].

УДК 94 (477.54-25) : 172.4

Кислюк Костянтин Володимирович
доктор культурології, професор,
професор кафедри культурології та медіа-комунікацій
Харківської державної академії культури
k_k_v@ukr.net

"РУХЛИВЕ ПОГРАНИЧЧЯ" ХАРКІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ "ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ"

У статті розглянуто соціокультурну еволюцію Харківщини XIX–XX ст. у контексті "гібридної війни". Зазначено, що регіон є "рухливим пограниччям" з перевернутими соціокультурними пріоритетами, яке може змістити їх у будь-яку сторону в доволі стислі терміни. Для значної маси міських верств прогресивними є поширені в Росії патерналістські цінності, які асоціюються з претензіями Харкова на майже столичний масштаб і блиск.
Ключові слова: "гібридна війна", культурологія, пограниччя, українська культура, Харків.

Кислюк Константин Владимирович, доктор культурологии, профессор, профессор кафедры культурологии и медиа-коммуникаций Харьковской государственной академии культуры

"Подвижное пограничье" Харьковщины в контексте "гибридной войны"

В статье рассмотрена социокультурная эволюция Харьковщины XIX–XX ст. в контексте "гибридной войны". Отмечено, что регион представляет собой "подвижное пограничье" с перевернутыми социокультурными пріоритетами, которое может сместить их в любую сторону в довольно сжатые сроки. Для значительной массы городских слоев прогрессивными являются распространенные в России патерналистские ценности, которые ассоциируются с претензиями Харкова на почти столичный масштаб и блеск.

Ключевые слова: "гибридная война", культурология, пограничье, украинская культура, Харьков.

Kisliuk Konstantin, Doctor of Science in Cultural Studies, professor, professor of the Cultural and mediaco-communications chair, Kharkiv State Academy of Culture

"Moving borderland" of kharkiv region in the context of the "hybrid warfare"

In the article the sociocultural evolution of Kharkiv XIX–XX in the context of "hybrid warfare" was studied. This region is noted as a "moving frontier" with inverted socio-cultural priorities that can displace them in any direction in a short time. For large masses of urban population are progressive the Russian paternalistic values, associated with Kharkiv as a very big city in the Empire.

Key words: "Hybrid warfare", culturology, borderland, Ukrainian culture, Kharkiv.

Ретроспективно оцінюючи перші півтора роки, що минули від початку війни з Росією, слід одразу визнати – зберігається цілковита реальність втрати Україною державності та територіальної цілісності. Парадоксально, але застереження щодо подібного розвитку подій обговорювалися впродовж усього періоду незалежності не тільки окремими публіцистами, але й у звітах таких поважних організацій, як Інститут стратегічних досліджень. При цьому ніхто не міг передбачити, наскільки глибинними та швидкоплинними можуть виявитися відцентрові процеси.

Актуальність осмислення цієї ситуації, причому не стільки в її поточній кон'юнктурі, скільки в соціокультурних витоках, полягає, передусім, у необхідності обґрунтованої відповіді на російську пропагандистську концепцію України як failed state, органічно неспроможної до власного націє- та державотворення. Крім того, об'єктивний аналіз певних соціокультурних тенденцій має стати в нагоді для визначення змісту та конкретних регіональних форм стратегії національно-патріотичного виховання. В умовах триваючої "гібридної війни" це постає на порядку денному не менш важливим завданням, ніж зміцнення обороноздатності країни та проведення ефективних економічних реформ. Наявна наукова література завдяки працям Д. Багалія, О. Епштейна, І. Лаврентьева, Т. Коломієць, Л. Мачуліна, Д. Міллера, О. Лейбфрейда, Ю. Полякова, С. Посохова, Ю. Шкодовського та багатьох інших доволі детально та всесторонньо відтворила історію Харкова від давнини до початку ХХІ ст., однак через відсутність самої проблеми зосередила увагу на урбаністичній трансформації Харкова "від фортеці до столиці".

Метою нашої роботи є концептуалізація соціокультурних причин підвищеної вразливості цього регіону в контексті війни з Росією. Предметом розгляду в цій статті став справ у Харківській області обрано тому, що її цілковито правомірно слід сприймати як "третій воюючий регіон". Дотепер його не радять відвідувати своїм громадянам США, Франція та Польща. Зазначимо лише, що полем бою, за відсутності прямої воєнної інтервенції "північного сусіда", залишаться умонастрої людей. Саме їх аналіз стане центром нашої уваги.

Методологічно, на нашу думку, пояснення особливостям суспільної свідомості харків'ян слід шукати в специфіці тривалої соціокультурної еволюції Харкова (міста, де мешкає і працює більша половина цілої області) ХІХ–ХХ ст. Соціокультурні обґрунтування, вочевидь, слід вважати "середнім арифметичним" між студіями надто глибинних чи надто кон'юнктурних факторів.

Насправді, навряд чи доречно піддатися спокусі шукати надто широкі пояснення хвилеподібного піднесення проросійських орієнтацій у регіоні загальним трендом до "емансипації" в Європі та світі численних етнокультурних меншин. Саме він уже призвів до подвоєння кількості державних утворень на політичній мапі і відновлення напівзабутих у перші десятиліття глобальної доби точок напруження у британській Шотландії, бельгійській Валлонії, іспанській Каталонії, навіть в італійській Венеції. Хоча етнічна складова в нашому матеріалі таки наявна, її не можна назвати домінуючою. Значно правильніше назвати той "гібридний конфлікт", який маємо, конфліктом цивілізаційним, зіткненням сил прогресу та традиціоналізму, глобалізму й антиглобалізму, демократії та неоімперіалізму.

Загальні чинники, найімовірніше, слід шукати в архетипових особливостях української ментальності, що базується на загальнокультурній специфіці аграрних суспільств, однак скорельована в Україні наявністю величезної пограничної периферії. На наш погляд, подібного рівня фактори даються взнаки, наприклад, у визначенні українцями засобів спротиву прямій військовій агресії. У випадку нападу на Україну приблизно чверть громадян (23,8%) мають намір боронити її зі зброєю в руках, трохи більше чверті (28,6%) збираються брати участь в акціях громадянської непокори [4]. На органічному миролюбстві постійно наголошують у популярній патріотичній телерекламі: "Ніхто з нас не народжений для війни". Подібна диференціація (зрозуміло, достатньо умовно) спостерігається серед військових на Донбасі. Найактивніші учасники бойових дій – офіційно оформлені або неоформлені добровольчі загони (наприклад, Добровольчий Український корпус "Правого Сектору", полк "Азов" тощо). З нашої точки зору, ці дані доволі адекватно відображають факт співіснування, навіть у часи розквіту Козацької напівдержавності ХVІ–ХVІІІ ст., порівняно невеликої кількості козаків із незліченно більшою кількістю мирних "гречкосіїв".

У поточній ситуації можна констатувати, що обмеженими мобілізаційними можливостями вдалося вирішити лише так само обмежене завдання – відновити контроль над половиною двох областей (Донецької та Луганської), у травні 2014 року майже повністю охоплених сепаратистським рухом. Але уявімо, що в серпні 2014 року в Україну вдерлися б не 8 кадрових російських батальйонно-тактичних груп, які діяли достатньо успішно з огляду на їх сили та засоби, а хоча б 50? Розроблювані плани передбачають окупацію всієї Лівобережної України за 14 днів [10].

Натомість, так би мовити, поверхові фактори найчастіше пов'язуються з успішним застосуванням Росією інформаційної війни. Соціологічні опитування підтверджують, що найуразливішими для пропаганди виявилися не гендерні, вікові, освітні групи, а саме територіальні громади. Індекс її результативності в лютому 2015 року виявився найбільшим у Харківській і Одеській областях, а також на Донбасі. У цих регіонах він сягнув 50%, у 4 рази перевищивши показники Західного регіону [5]. Водночас, у контексті розглядуваної проблеми слід зазначити два моменти. По-перше, центральна влада жорсткіше контролює теле- і радіоефір Харкова, ніж в інших вразливих областях. Крім того, на ефективності інформаційної війни на Харківщині не могло не позначитися помітне зменшення довіри до російських ЗМІ [13]. Після відімкнення російських ЗМІ ще навесні 2014 року прийом передач з Росії можливий тільки в прикордонних місцевостях і через супутникові антени. Лише 9% жителів Харківської області дивляться російське телебачення, 5% – читають російську пресу, 3% – слухають радіо. Як джерела проросійських матеріалів залишаються Інтернет (37%) та дуже поширений у регіоні часопис "Вісті" (38%) [9]. При цьому в інтернет-просторі за два останні роки дуже швидкими темпами популяризується Facebook, активно відтісняючи "Однокласників" і "В Контакте", а "Вісті" після тривалого тиску правоохоронних органів і зміни редакційного складу помітно скорегували зміст і форму подання матеріалів. Нарешті, навіть за умови відсутності єдиної державної інформаційної політики і скоординованої контрпропаганди, українські олігархічні групи, які володіють найбільшими медіа-активами, практично консенсусно й однаковими висловами подавали інформацію і про анексію Криму, і про війну на Донбасі. Жителі Харківської області демонструють 85–100% користування загальнонаціональними ЗМІ, хоча рівень довіри до них є фактично на третину нижчим порівняно із загальноукраїнськими показниками [9].

Динамічні соціокультурні процеси на Харківщині розпочалися від XIX ст., коли місто остаточно втратило статус військової фортеці й почало розвиватися як торговельно-ремісницький центр. При цьому воно зберігало свої адміністративні функції як губерньської столиці. Таким чином, Харків здобув перевагу над величезною кількістю інших міст, які виникали на півдні тодішньої Російської імперії, на територіях, приєднаних внаслідок успішних російсько-турецьких війн і остаточної ліквідації козацької напівдержавності.

На той час, як зазначає Д. Багалій, Харків являв собою типово "малоруське" місто, населення якого здебільшого зберігало одяг, мову та звичаї своїх українських предків [2, 130], адже місто було засноване в середині XVII ст. переселенцями з Київської, Волинської та Подільської губерній, почасті й "Левобережної Малоросії", Чернігівської та Полтавської губерній [1, с. 53].

Саме на цьому соціокультурному тлі став можливим феномен "Харківських Афін", першого осередку національного Відродження в Україні. Однак дотепер ніхто не звертав увагу на те, що переміщення центру цього Відродження зі сходу на захід, з подальшою радикалізацією, переходом від культурно-просвітницької стадії до політичної, збіглося з початком активного урбаністичного поступу Харкова від другої чверті XIX ст. Унаслідок цих процесів межі міста та його територія швидко зростали. Змінювався етнічний і соціальний склад населення, приріст якого забезпечували вихідці з великоруських губерній. Особливо велелюдним цей потік став після "воли", скасування кріпацтва в Російській імперії. Дійсно, тільки за 1880–1900-і рр. населення Харкова подвоїлось, досягнувши майже 200 тис. мешканців, тобто за 20 років воно зросло більше, ніж за попередні 80. Подібними темпами населення продовжувало збільшуватись в 1900–1917 рр. – до майже 400 тис., при цьому середньорічний приріст виявився нижчим, ніж у більшості великих російських і українських міст.

Ще в середині XIX ст. Д. Багалій виокремлював особливий тип "харківця", "щось середнє між малоросом і великоросом" [2, 131]. 1897 року Всеросійський перепис населення зафіксував, що 63,17% тодішніх харків'ян – росіяни, а українців – 25,92 %. Причому, сам Багалій мав "повну підставу" підозрювати, що значна кількість мешканців Харкова соромилася свого "хохляцького походження" й зреклася його саме під час перепису. Аналогічне етнічне співвідношення спостерігалось серед населення інших великих міст в українських губерніях Російської імперії (Києві, Одесі, Катеринославі).

Важливо підкреслити, що зазначені процеси супроводжувалися формуванням особливої харківської міської субкультури, яка розповсюджувалася на широкі кола городян.

Ще на початку XIX ст. Харків із десятима тисячами мешканців став одним із небагатьох міст Російської імперії, в якому було відкрито університет. Подія відбулася, головним чином, завдяки тому,

що тільки місцеве дворянство зібрало для цього понад 400 тис карбованців – більшу частину необхідної суми. Саме цей акт і задав той завеликий масштаб, якого міська харківська субкультура намагалася дотримуватися й у подальшому. Після Вітчизняної війни 1812 року, цього разу завдяки зусиллям головно купецтва, у Харкові спорудили майже 90-метрову дзвіницю Успенського собору, що залишається другою за висотою в Україні після Лаврської дзвіниці в Києві й може претендувати на гідне місце в переліку найвищих православних храмів і дзвіниць [12].

Орієнтація на великий масштаб доповнювалася в Харкові потягом до зовнішнього блиску та розкошів. Це ставало можливим завдяки чотирьом великим місцевим ярмаркам й постійно діючим торговельним шляхам. Як писав сучасник, "торговля в Харькове производится во всякое время золотыми и серебряными изделиями, галантерейными, шелковыми, бумажными, полотняными, фарфоровыми, хрустальными, медными, железными и другими товарами: книгами, картинами, сукном, мебелью, музыкальными инструментами, дамскими уборами, чем всем гостинный двор и магазины довольствуют все соседние губернии" [7, 14].

Усі ці зовнішні розкоші у I пол. XIX ст. сусідили з пилом і багнюкою, настільки сильною, що дощової восени учням оголошували на 2–2,5 місяці спеціальні канікули, адже в усьому місті тільки площа перед поштовою конторою була замощена камінням. За винятком центру, місто було забудоване одноповерховими дерев'яними, глинобитними будиночками [15, 29]. Понад 90% одноповерхових будівель нарахував в Харкові навіть перепис 1926 року. Пил в Харкові здолали тільки в міжвоєнний період 1920–1940-і рр., збільшивши площі зелених насаджень у десятки разів, а посправжньому багатопверховим Харків став лише після масової житлової забудови 1960–1980-х рр.

Прискорення темпів урбанізації в 1890–1910-х рр., відкриття великих промислових підприємств, активна участь робітників у революційних подіях 1900-х рр. (робочі маніфестації тоді збирали не менше учасників, ніж акції "російської весни" при загальному міському населенні всемеро меншому за сучасне), утім, не змінили соціального складу населення міста. Наприкінці XIX ст. торгівля, ремесла, прислуга забезпечували зайнятість не менше, як третини населення, у перше десятиліття XX ст. питома вага міських верств сягала 40% [6, 11]. Саме ці верстви були основною аудиторією численних розважальних закладів популярного на той час кафешантаного типу – таких, як "Малий театр", знову-таки, найбільший на Півдні Росії, або "цирк Я. Нікітіна" із залом на кілька тисяч місць. У цій популярній культурі, нехай опосередковано, відчувався присмак російськості, як-от на естраді, де панував так званий циганський романс, який був ближчим не до автентичного табірної фольклору, а до російської міської любовної пісні. Авжеж, саме через обидві імперські столиці світові культурні новинки від XIX ст. досягали харківських споживачів. В означену добу місто стало одним із центрів російського футуризму, у ньому працювало багато відомих у майбутньому митців Росії (О. Аверченко) [8, 108].

Порівняно з розквітом ранньої масової культури національний рух у колишніх "українських Афінах" занепав. Хоча тривала науково-дослідна діяльність Історико-філологічного товариства при Харківському університеті, мали місце видання літератури українською мовою, постановка п'єс українських драматургів народною мовою на сцені Народного дому, виконання українських народних пісень та творів українських композиторів під час музичних антрактів у народних читальнях, декламування віршів в українському відділенні ім. Тараса Шевченка в першій безплатній народній бібліотеці, вивчення українського національного орнаменту в художній школі В. Й. Бородавського тощо [8, 80].

У 1920-х рр. Харків, тодішня столиця Радянської України, вдруге в своїй історії став центром національного руху – "Розстріляного Відродження". При цьому перепис 1926 року чітко зафіксував, що в населенні міста переважають за етнічним складом уже українці – 38,4% (частка росіян – 37%, євреїв – 19,4%). Ці показники помітно поліпшилися згідно з Всесоюзним переписом 1939 року, який налічував у місті 48,4% українців і 32,9% росіян [14, 270]. З нашої точки зору, пояснити цю ситуацію можна почасти міграцією до "першої столиці" сільського населення, передусім, з найближчих місць Харківської губернії, майже 80% якого, навіть 1897 року, становили саме українці. Утрата столичного статусу на міграційному прирості населення Харкова не позначилася жодним чином. Його темпи в міжвоєнний період були найбільшими за всю харківську історію, випереджали темпи урбанізації інших великих міст Радянської України. Крім того, у Харківській губернії від дореволюційних часів набули поширення різні народні промисли, які сучасні дослідники почали розглядати як фактор національного відродження. Адже основні заняття визначали специфіку життя, менталітет і систему цінностей майстрів, зацікавлювали українську інтелігенцію, забезпечували сталість етнокультурної традиції [11, 11].

Але ось що цікаво. Переважна більшість українців у Харкові 1920-х рр. компактно мешкала на околицях, тримала домашнє господарство, перебувала на службі [6, 242]. Тому можна припустити,

що в соціокультурному плані вона зберігала наступництво із субкультурним типом харківського міщанина, блискуче зображеного в п'єсі Миколи Куліша "Мина Мазайло", завжди готового відцуратися рідного коріння заради благозвучнішого прізвища Мазенін. Очевидно, що цей тип кількісно переважав оспіваний Миколою Хвильовим тип українця як активного "азійського конкістадора".

Увесь повоєнний етнокультурний розвиток Харкова в 1940–1980-і рр. відзначався загальним трендом до русифікації українського населення Харківщини. Щоправда, за переписами 1989 та 2001 років кількісно частка українців серед населення Харкова, порівняно з попереднім періодом, лише незначно коливалася в межах 50%. Однак російську мову визнавали за рідну більшість харків'ян – майже дві третини. Зросла й питома вага етнічних росіян – до понад 40%. Наймасовішими каналами такої русифікації слід вважати змішані шлюби (до половини з числа тих, які уклали українці) та російськомовність медійного простору (на ті самі 2/3), яка зберігалася в 1990–2000-і рр. У цілому, хоча ступінь "проросійськості" міста за 100 років так і не повернувся до індикаторів початку ХХ ст., усе ж таки виявився майже в півтора рази вищим за сучасні загальноукраїнські показники й порівнюваним з показниками українопроблемних Донецької та Луганської областей.

Суттєві обмеження, накладені відомою Постановою ЦК КПРС і РМ СРСР про усунення надмірностей у проектуванні і будівництві від середини 1950-х рр., пригальмували харківську тенденцію до великих масштабів, але не подолали її. Саме тому в місті було встановлено найвищий в Україні 20-ти метровий пам'ятник Леніну. Важливіше, на нашу думку, те, що саме в цей період остаточно відбулася перверсія соціокультурних цінностей, значима в контексті розглядуваної нами проблеми, проте підготовлена усією попередньою соціокультурною еволюцією Харківщини. Узагалі-то, своєрідний ціннісний універсум притаманний будь-якій межовим територіям. Однак у цьому разі йдеться не про змішування, а радше, підміну соціокультурних полюсів. Для переважної більшості харків'ян найвищої значимості набули патерналістські радянські цінності, правонаступником яких вважає себе Росія. Такі подібні своєю величиною до "великих" харківських масштабів, вони вдало маскували всі інфраструктурні недоліки надто швидко зростаючого міста, його економічну й освітню підпорядкованість визначеним Центром пріоритетам, усунення від прийняття важливих рішень, навіть у межах української республіканської периферії. Найактивнішим носієм таких поглядів постала нова інтелігенція, котра працювала в численних наукових і навчальних закладах Харкова, зважаючи на сформовану від дореволюційних часів мережу (уважається, що кожен сьомий учений України – харків'янин, кожний п'ятий науковий заклад розміщений у Харкові). Значно більш освічена та кваліфікована, ніж дореволюційні міські "верстви", вона не надто далеко від них відійшла в субкультурному сенсі – як через властиву будь-якому "інтелігенту" (на відміну від "інтелектуала") підвищену ідеологічну заангажованість, так і через неорганічність, розривчастість трансляції культурної традиції в процесі її формування. Отже, і нині половина жителів Сходу (51%) пов'язує своє життя з російськими цінностями [3], ба більше, вважає ці цінності прогресивними, протиставляє західним цінностям як занепадаючим.

У період незалежності головним фактором, який не сприяв поверненню Харкова до національних традицій, стала глибока економічна криза. Навіть 2007 року, після семирічного кон'юнктурного зростання, специфічно зорієнтована промисловість Харкова не досягла показників 1990 року. Цю економічну прогалину не змогли компенсувати ані найбільший у Східній Європі торговельний майданчик Барабашово, ані додатковий ресурс під Євро-2012, ані активна присутність харківських еліт (Є. Кушнар'ов) на найвищих рівнях влади в Україні. Як наслідок, населення Харкова за 1991–2015 рр. не тільки зменшилось абсолютно, майже на 150 тис. людей. У його структурі збільшилася частка старших вікових груп, для яких найкращі часи дотепер асоціюються з радянським минулим. У соціокультурному сенсі це означає, що Харків виявився неспіввимірним зменшеному масштабу Української держави, на відміну, наприклад, від Києва чи Дніпропетровська, які помітно підвищили свій соціокультурний статус, значно поліпшивши при цьому етнокультурні та мовні пропорції, а тому стали в авангарді війни за незалежність у 2014–2015 рр.

Водночас, цінність великих масштабів у свідомості місцевих мешканців стала певною мірою запобіжником проти участі в початковому варіанті проекту Новоросії як конфедерації з "народних республік". У дилемі між "першою столицею України" та "Харківською народною республікою", значна частина харків'ян обирала перший варіант. У червні 2015 року, за даними групи "Інформаційний опір", майже дві третини опитаних у тій чи іншій формі надали перевагу збереженню міста і регіону в складі єдиної Української держави.

При цьому, привабливість безмежного "руського миру" не щезла. Тому цілком правомірно протиставляти йому альтернативу Харкова як заснованого і розбудовуваного поколіннями українців "глобального міста", з численними навчальними і науковими центрами міжнародного рівня, постійними світовими культурними заходами, мільйонами іноземних туристів, представництвами провідних

компаній світу, сучасною, високотехнологічною, сервісною, відкритою економікою. Альтернатива, яка можлива лише в умовах поглиблення інтеграції України до європейського та світового соціокультурного простору і в напрямі якої цілеспрямовано здійснено поки що єдиний крок – відкрито підприємство Харкова у США.

Таким чином, в історико-культурній ретроспективі Харків і Харківська область не просто підтвердили свій статус географічного пограниччя української та російської культур. На нашу думку, це "рухливе пограниччя" з перевернутими соціокультурними пріоритетами, яке може змістити їх у будь-яку сторону в доволі стислі терміни. Рух до національної єдності вможливує наявність великої етнокультурної української периферії не тільки в районах Харківської області, але й сусідніх Сумській і Полтавській областях, багато вихідців з яких працюють чи навчаються саме в Харкові. Крім того, він можливий за умови приходу до місцевої влади групи ефективних, хоча й не надто чесних, проукраїнських "кризових менеджерів". Так відбулося в Дніпропетровську у 2014 році, де було мобілізовано проукраїнський ресурс, навіть, проти бажання значної частини населення та політичних еліт. Натомість, як засвідчують дослідження фахівців Київського міжнародного інституту соціології, вже короткотривале перемир'я та відсутність прямої воєнної агресії РФ за кілька місяців в півтора рази (!) збільшили чисельність позитивно налаштованих до Росії мешканців Сходу і Півдня країни, тоді як у загальнонаціональному масштабі цей показник перебуває на історичному мінімумі. Утім, порушені питання потребують у перспективі детальнішого дослідження.

Література

1. Багалей Д. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Историческая монография. В 2-х т. Т. 1 : XVII–XVIII вв. – Репринт. изд. – Харьков, 1993. —572 с.
2. Багалей Д. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Историческая монография. В 2-х т. Т. 2 : XIX – начало XX в. – Репринт. изд. – Харьков, 1993. – 560 с.
3. Динаміка позитивного ставлення населення України до Росії і населення Росії до України ("кінець нерозділеного кохання українців до Росії") [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/>. – Назва з екрана.
4. Думки і погляди населення України стосовно методів опору інтервентам / окупантам: вересень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua>. – Назва з екрана.
5. Индекс результативности российской пропаганды [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.kiis.com.ua>. – Назва з екрана.
6. История города Харькова XX ст. / А. Н. Ярмиш, С. И. Посохов, А. И. Эпштейн и др. – Харьков : Фолио, Золотые страницы, 2004. – 686 с.
7. Квитка Г. Ф. Харьков и уездные города. – Харьков, Мачулин, 2006. —192 с.
8. Коломієць Т. В. Культура Харкова на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія / Т. В. Коломієць, О. Н. Ярмиш. – Харьков : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 256 с.
9. Опрос медиа потребителей: Харьковская область [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/umedia/ss-53370238>. – Загл. с екрана.
10. План нападения России на Украину.... [Электронний ресурс]. – Режим доступа : <https://psb4ukr.org/241237-reshenie-na-primenenie-gruppirovki-vojsk-sever-v-specialnoj-operacii-po-napadeniyu-na-ukrainu>. – Загл. с екрана.
11. Прилипченко Н. С. Еволюція художніх текстильних промислів Слобожанщини в контексті української культури другої половини XIX – початку XX ст. / Н. С. Прилипченко : автореф. дис. ... канд. культурології, 26.00.04 – українська культура. – Харків : ХДАК, 2014. – 18 с.
12. Список самых высоких православных храмов и колоколен [Электронний ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>. – Загл. с екрана.
13. Українці поступово відмовляються від споживання російських ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://umedia.kiev.ua/meda-demokratya/dosldz/700-ukrayinc-postupovo-vdmovlyayutsya-vd-spozhyvannya-rosyyskih-zm.html#.ViJKxOygsrW>. – Назва з екрана.
14. Харків. Збірник архівних документів і матеріалів / гол. ред. С. І. Посохов. – Харків : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 320 с.
15. Харьков вчера, сегодня, завтра / Ю. М. Шкодовский, И. Н. Лаврентьев, А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова ; худ.-оформитель А. С. Юхтман. – Харьков : Фолио, 2002. —206 с.

References

1. Bahaley, D. (1993). History of city Kharkiv of 250 years of its existing (1655-1905) : into 2 Parts. Part. 1 : XVII–XVIII centuries. Kharkov [in Russian].
2. Bahaley, D. (1993). History of city Kharkiv of 250 years of its existing (1655-1905) : into 2 Parts. Part. 2. : XIX–the beginning XX centuries. Kharkov [in Russian].